

آمایش استان خراسان رضوی

محمدرحیم رستمی

حسین آقاجانی

گروه پژوهشی برنامه‌ریزی شهری

جهاد دانشگاهی مشهد

رهنما، محمد رحیم

امام‌س استان خراسان رضوی، تهیه و تدوین: محمد رحیم رهنما، حسین آقابائی، مشهد،
چهاردانشگاهی مشهد، ۱۳۹۰

۱۹۲ ص. جدول، نقشه، نمودار. (انتشارات چهار دانشگاهی مشهد؛ ۴۵۶؛ علوم انسانی؛ ۶۱)
ISBN: 964-324-264-0

امام‌س مرکزمنی اسرا خراسان رضوی، ۲. عمران منطقه‌ای اسرا
خراسان رضوی، ۳. خراسان رضوی، ساسا اقتصادی، ۴. منطقه‌بندی اقتصادی
خراسان رضوی.

۳۰۷ ۱۱۰۵۵

۹۲، ۹۲ الف: ۴۰۵: HTT

انتشارات چهاردانشگاهی مشهد

مشهد، میدان آزادی، پردیس دانشگاه فردوسی، سازمان مرکزی چهاردانشگاهی مشهد

ص. پ. ۱۳۷۶-۹۱۷۷۵ تلفن ۸۸۲۳۴۶۷ مرکز پخش ۸۸۴۲۲۳۰

E-mail: info@jdmpress.com www.jdmpress.com

آمایش استان خراسان رضوی

تهیه و تدوین: محمد رحیم رهنما، حسین آقابائی

گروه پژوهشی برنامه‌ریزی شهری، چهاردانشگاهی مشهد

حروفچینی و نگارن خرد لیوگرافی: مشهد اسکر چاپ و صفحه‌ری دانشگاه فردوسی

چاپ اول زمستان ۱۳۹۰ ۱۱۰۰ نسخه شماره نشر ۴۵۶

ISBN: 964-324-264-0

شابک ۹۶۴-۳۲۴-۲۶۴-۰

کلیه حقوق نشر برای ناشر محفوظ است.

۱۶	پیوندهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای (برون استانی)
۴۸	ساختار فضایی استان
۵۶	سهام مشهد در برخورداری از امکانات استان اتمرکز و عدم تعادل)
۵۸	مخاطرات طبیعی و ملاحظات امنیتی استان
۵۸	مخاطرات طبیعی
۵۹	ملاحظات امنیتی و نظامی
۶۱	گردشگری استان
۶۲	جمع‌بندی از وضع موجود استان خراسان رضوی
۶۲	وضعیت شهرستان‌ها براساس شاخص‌های ترکیبی
۶۸	منطقه‌بندی استان - تعیین مناطق همگن توسعه
۶۹	جمع‌بندی از مرحله شناخت وضع موجود استان خراسان رضوی
۷۳	بیانیه چشم‌انداز ۱۴۰۴ آمایش استان خراسان رضوی
۸۱	تعادل بخشی به محیط طبیعی استان با توجه به نقشه توان اکولوژیکی
۸۴	پیش‌بینی و آینده‌نگری شاخص‌های اقتصادی - اجتماعی و زیربنایی
۸۴	پیش‌بینی تحولات جمعیت استان
۸۶	نسبت جمعیت شهری و روستایی استان در افق ۱۴۰۴
۸۸	پیش‌بینی دوام مخازن آب زیرزمینی براساس روند تشریفی موجود در دشت‌های استان
۸۸	پیش‌بینی رشد اقتصادی استان خراسان رضوی (سناریوی انتخابی)
۹۲	جمع‌بندی نتایج سناریوی نرخ رشد ۸ درصد
۹۳	بهره‌وری نیروی کار و سرمایه
۹۳	بهره‌وری نیروی کار و سرمایه در سناریوی نرخ رشد ۸ درصد
۹۴	انتخاب نرخ رشد تعادل بخش در استان
۱۰۲	تعادل بخشی به سازمان فضایی استان
۱۰۳	راهبردهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای
۱۰۳	پیش‌بینی امکانات در مراکز جهت تقویت کارکردهای اصلی موجود و پیشنهادی
۱۰۶	جمع‌بندی چشم‌انداز توسعه و تعادل استان خراسان رضوی
۱۱۰	نواحی آمایشی استان خراسان رضوی
۱۱۲	ویژگی‌های کلی نواحی آمایشی استان خراسان رضوی
۱۱۲	وسعت نواحی، مناطق مسکونی و اراضی زراعی
۱۱۲	توزیع جمعیت در مناطق شهری و روستایی نواحی آمایشی
۱۱۳	فعالیت‌های صنعتی و معدنی در نواحی آمایشی
۱۱۳	تعداد حاذبه‌های گردشگری در نواحی آمایشی
۱۱۳	جمع‌بندی کلی از ویژگی‌های نواحی
۱۱۵	ناحیه آمایشی مشهد
۱۱۸	شهرستان بینالود
۱۲۰	شهرستان چناران

۱۲۱	شهرستان فریمان
۱۲۳	شهرستان کلات
۱۲۴	شهرستان مشهد
۱۲۷	ناحیه آمایشی مرکزی و جنوبی
۱۳۰	شهرستان بجستان
۱۳۲	شهرستان بردسکن
۱۳۳	شهرستان تربت حیدریه
۱۳۶	شهرستان خلیل آباد
۱۳۸	شهرستان خواف
۱۳۹	شهرستان رشتخوار
۱۴۱	شهرستان زاوه
۱۴۴	شهرستان کاشمر
۱۴۵	شهرستان گناباد
۱۴۷	شهرستان مه ولات
۱۴۹	ناحیه آمایشی تربت جام و تایباد
۱۵۲	شهرستان تایباد
۱۵۴	شهرستان تربت جام
۱۵۶	ناحیه آمایشی سرخس
۱۵۹	شهرستان سرخس
۱۶۱	ناحیه آمایشی نیشابور
۱۶۵	شهرستان تحت جلگه
۱۶۷	شهرستان نیشابور
۱۶۹	ناحیه آمایشی سبزوار
۱۷۳	شهرستان جغتای
۱۷۵	شهرستان جوین
۱۷۶	شهرستان سبزوار
۱۷۸	ناحیه آمایشی قوچان و درگز
۱۸۱	شهرستان درگز
۱۸۳	شهرستان قوچان
۱۸۶	ساختار مدیریت آمایش استان خراسان رضوی
۱۸۶	معاونت آمایش و برنامه ریزی
۱۸۶	مدیریت آمایش
۱۸۶	دفتر هماهنگی امور نواحی
۱۸۷	دفتر مطالعات منطقه‌ای
۱۸۷	دفتر آمایش ناحیه
۱۸۸	کلام آخر

فهرست جداول

- جدول شماره ۱: مشخصات حوضه های آبریز اصلی ۲۶
- جدول شماره ۲: وضعیت حاشیه نشینی در شهرهای بزرگ استان در سال ۱۳۸۵ ۳۳
- جدول شماره ۳: توزیع کشت آبی و دیم در دشت های عادی، آزاد و بحرانی در استان خراسان رضوی سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۴ ۵۲
- جدول شماره ۴: کاربری اراضی استان در ارتباط با جمعیت ساکن و بهره بردار روستایی ۵۶
- جدول شماره ۵: شاخص های گردشگری کشور و جایگاه استان خراسان رضوی در آن ۶۲
- جدول شماره ۶: پیش بینی جمعیت استان خراسان رضوی در افق طرح ۸۶
- جدول شماره ۷: پیش بینی جمعیت شهرستان های استان بر اساس نرخ رشد پیشنهادی (سه فرض) در افق ۱۴۰۴ ۸۶
- جدول شماره ۸: پیش بینی تقاضای نهایی در استان خراسان رضوی به قیمت ثابت سال ۱۳۸۰ (سناریوی ۸ درصد) ۸۹
- جدول شماره ۹: سهم اجزای تقاضای نهایی در استان خراسان رضوی (سناریوی ۸ درصد درصد) ۹۰
- جدول شماره ۱۰: پیش بینی محصول مورد نیاز در استان خراسان رضوی به قیمت ثابت سال ۱۳۸۰ (سناریوی ۸ درصد) ۹۱
- جدول شماره ۱۱: پیش بینی ارزش افزوده استان خراسان رضوی به قیمت ثابت سال ۱۳۸۰ (سناریوی ۸ درصد) ۹۱
- جدول شماره ۱۲: پیش بینی حجم سرمایه مورد نیاز استان خراسان رضوی به قیمت ثابت سال ۱۳۸۰ (سناریوی ۸ درصد) ۹۲
- جدول شماره ۱۳: پیش بینی تقاضای نیروی کار استان خراسان رضوی (سناریوی ۸ درصد) نفر ۹۲
- جدول شماره ۱۴: پیش بینی عرضه و تقاضای نیروی کار و نرخ بیکاری در استان خراسان رضوی (سناریوی ۸ درصد) (نفر) ۹۲
- جدول شماره ۱۵: بهره وری نیروی کار در سناریوی نرخ رشد ۸ درصد (میلیون ریال به نفر) ۹۳
- جدول شماره ۱۶: بهره وری سرمایه در سناریوی نرخ رشد ۸ درصد ۹۳
- جدول شماره ۱۷: مقادیر پیش بینی شده ارزش افزوده استان خراسان رضوی (ثابت ۱۳۸۰) در سناریوهای مختلف ۹۵
- جدول شماره ۱۸: برآورد روند تحولات درآمد سرانه استان طی دوره ۱۳۸۵-۱۳۸۰ به قیمت های ثابت سال ۱۳۸۰ ۹۶
- جدول شماره ۱۹: پیش بینی درآمد سرانه در سناریوهای مختلف (به قیمت های ثابت سال ۱۳۸۰) واحد: میلیون ریال ۹۶
- جدول شماره ۲۰: روند نرخ بیکاری استان خراسان رضوی طی دوره ۱۳۸۷-۱۳۸۰ (درصد) ۹۷
- جدول شماره ۲۱: پیش بینی نرخ بیکاری در سناریوهای مختلف (درصد) ۹۷
- جدول شماره ۲۲: روند تولید، مصرف و مازاد تولید برق در استان خراسان رضوی (دوره ۱۳۸۶-۱۳۸۰) ۹۸
- جدول شماره ۲۳: پیش بینی روند تولید و مصرف برق در استان خراسان رضوی طی دوره ۱۳۹۴-۱۳۸۶ ۹۸
- جدول شماره ۲۴: روند تولید، مصرف و مازاد گاز طبیعی در استان خراسان رضوی طی دوره ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۴ ۹۹
- جدول شماره ۲۵: پیش بینی روند مصرف گاز طبیعی در استان خراسان رضوی طی دوره ۱۳۹۴ تا ۱۳۸۶ ۱۰۰
- جدول شماره ۲۶: ویژگی های جمعیتی، کالبدی، زیربنایی و اقتصادی ناحیه مشهد ۱۱۶
- جدول شماره ۲۷: ویژگی های جمعیتی، کالبدی، اقتصادی و زیربنایی ناحیه مرکزی و جنوبی کاربری اراضی ۱۲۹
- جدول شماره ۲۸: ویژگی های جمعیتی، کالبدی، اقتصادی و زیربنایی ناحیه تربت جام- تایباد ۱۵۰
- جدول شماره ۲۹: ویژگی های جمعیتی، کالبدی، زیربنایی و اقتصادی ناحیه سرخس ۱۵۷
- جدول شماره ۳۰: ویژگی های جمعیتی، کالبدی، زیربنایی و اقتصادی ناحیه نیشابور ۱۶۲
- جدول شماره ۳۱: ویژگی های جمعیتی، کالبدی، زیربنایی و اقتصادی ناحیه سبزوار ۱۷۱
- جدول شماره ۳۲: ویژگی های جمعیتی، کالبدی، اقتصادی و زیربنایی ناحیه قوچان و درگز ۱۷۹

فهرست نمودارها

- نمودار شماره ۱: تعداد مهاجران وارد شده به نقاط شهری و روستایی شهرستان‌های خراسان رضوی ۸۵-۱۳۷۵
- نمودار شماره ۲: روند تغییرات اشتغال در بخش‌های مختلف استان خراسان رضوی ۱۳۸۵-۱۳۶۵
- نمودار شماره ۳: مقایسه متوسط سهم ارزش افزوده بخش‌های عمده اقتصادی استان خراسان رضوی از کل کشور طی سال‌های ۸۶-۱۳۸۰
- نمودار شماره ۴: متوسط درصد سهم ارزش افزوده بخش‌های عمده اقتصادی استان خراسان رضوی طی سال‌های ۸۶-۱۳۸۰
- نمودار شماره ۵: مقایسه متوسط نرخ رشد ارزش افزوده بخش‌های عمده اقتصادی در استان خراسان رضوی و کل کشور (۸۶-۱۳۸۰)
- نمودار شماره ۶: مقدار و ارزش صادرات و واردات غیرنفتی از گمرکات خراسان رضوی طی سال‌های ۸۸-۱۳۸۰
- نمودار شماره ۷: درصد برابری شهرشهد از شاخص‌های اقتصادی - اجتماعی در استان (۱۳۸۶)
- نمودار شماره ۸: نسبت جمعیت شهری و روستایی استان در افق ۱۴۰۴ (درصد)
- نمودار شماره ۹: سهم اجزای تقاضای نهایی در استان خراسان رضوی (۱۳۹۴-۱۳۸۰) (سناریوی ۸ درصد)
- نمودار شماره ۱۰: مقایسه بهره‌وری نیروی کار بخش‌های مختلف در سناریوی نرخ رشد ۸ درصد
- نمودار شماره ۱۱: مقایسه بهره‌وری سرمایه بخش‌های مختلف در سناریوی نرخ رشد ۸ درصد
- نمودار شماره ۱۲: روند ارزش افزوده استان و پیش‌بینی آن در سناریوهای مختلف (به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۸۰)
- نمودار شماره ۱۳: پیش‌بینی روند تولید و مصرف برقی در استان خراسان رضوی طی دوره ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۴
- نمودار شماره ۱۴: روند تولید و پیش‌بینی روند مصرف گاز طبیعی در استان خراسان رضوی طی دوره ۱۳۸۶-۱۳۹۴
- نمودار شماره ۱۵: نسبت مساحت ناحیه، مناطق مسکونی و اراضی زراعی در نواحی هفتگانه آمایشی استان خراسان رضوی
- نمودار شماره ۱۶: تعداد معادن و واحدهای صنعتی نواحی هفتگانه استان خراسان رضوی
- نمودار شماره ۱۷: تعداد جاذبه‌ها و مناطق نمونه گردشگری در نواحی هفتگانه آمایشی استان
- نمودار شماره ۱۸: مقایسه میزان شاخص‌ها در نواحی آمایشی
- نمودار شماره ۱۹: برخورداری ناحیه آمایشی مشهد از شاخص‌های مختلف (محیطی، اقتصادی و اجتماعی)
- نمودار شماره ۲۰: برخورداری ناحیه آمایشی مرکزی و جنوب از شاخص‌های مختلف (محیطی، اقتصادی و اجتماعی)
- نمودار شماره ۲۱: برخورداری ناحیه آمایشی تربت جام و تایباد از شاخص‌های مختلف (محیطی، اقتصادی و اجتماعی)
- نمودار شماره ۲۲: برخورداری ناحیه آمایشی سرخس از شاخص‌های مختلف (محیطی، اقتصادی و اجتماعی)
- نمودار شماره ۲۳: برخورداری ناحیه آمایشی نیشابور از شاخص‌های مختلف (محیطی، اقتصادی و اجتماعی)
- نمودار شماره ۲۴: برخورداری ناحیه آمایشی نیشابور از شاخص‌های مختلف (محیطی، اقتصادی و اجتماعی)
- نمودار شماره ۲۵: برخورداری ناحیه آمایشی نیشابور از شاخص‌های مختلف (محیطی، اقتصادی و اجتماعی)

فهرست اشکال

- شکل شماره ۱: ساختار گزارش
- شکل شماره ۲: فرآیند تحقیق مطالعات آمایش استان خراسان رضوی
- شکل شماره ۳: لایه‌های مطالعاتی و برنامه‌ریزی آمایشی
- شکل شماره ۴: حرم امام رضا (ع) (سمت راست) و آرامگاه فردوسی (سمت چپ) از اصلی ترین جاذبه‌های استان
- شکل شماره ۵: موقعیت جغرافیایی، تاریخی و فرهنگی استان خراسان رضوی در سطح منطقه‌ای

۲۶	شکل شماره ۶: پیلان کلی منابع آب در استان خراسان رضوی
۳۳	شکل شماره ۷: وضعیت مهاجرت در استان خراسان رضوی و کشور
۳۴	شکل شماره ۸: موقعیت محدوده‌های حاشیه‌نشین در چهار شهر بزرگ استان خراسان رضوی
۴۷	شکل شماره ۹: مقاصد پروازهای خارجی و داخلی فرودگاه شهید هاشمی نژاد
۱۸۸	شکل شماره ۱۰: ساختار مدیریت آمایش استان خراسان رضوی
۱۸۸	شکل شماره ۱۱: جایگاه دفتر آمایش ناحیه و واحد آمایش شهرستان

فهرست نقشه‌ها

۲۴	نقشه شماره ۱: موقعیت استان خراسان رضوی در کشور
۲۴	نقشه شماره ۲: تقسیمات سیاسی استان خراسان رضوی ۱۳۸۸
۲۷	نقشه شماره ۳: میزان کسری مخازن آبریز زمینی در استان خراسان رضوی ۱۳۸۸
۳۱	نقشه شماره ۴: مهاجران وارد شده به شهرستان‌های استان خراسان رضوی بر حسب تعداد و علت مهاجرت
۳۹	نقشه شماره ۵: محدوده انواع دشت‌ها و کشت آبی در استان خراسان رضوی
۴۲	نقشه شماره ۶: خطوط انتقال برق، خطوط انتقال گاز، نفت در استان خراسان رضوی
۴۷	نقشه شماره ۷: دسته‌بندی شهرستان‌های استان بر اساس قدرت پیوند سکونتگاه‌ها
۵۰	نقشه شماره ۸: الگوی استقرار جمعیت نقاط شهری در استان خراسان رضوی ۱۳۸۵
۵۲	نقشه شماره ۹: میزان تراکم فعالیت‌ها و جمعیت در پهنه استان خراسان رضوی
۵۴	نقشه شماره ۱۰: توزیع شاغلین صنعتی در استان خراسان رضوی
۵۵	نقشه شماره ۱۱: پراکنش فضاهای معدنی و صنایع معدنی در استان خراسان رضوی
۵۷	نقشه شماره ۱۲: سکونتگاه‌های استان در رابطه با وضعیت سرانه آب تجدیدپذیر
۵۹	نقشه شماره ۱۳: پهنه‌بندی خطر زلزله و توزیع جمعیت در استان خراسان رضوی
۶۰	نقشه شماره ۱۴: تعداد و شدت انواع مخاطرات طبیعی در استان خراسان رضوی
۶۰	نقشه شماره ۱۵: اجزای مهم سازمان فضایی و ارتباط آن با پهنه‌های امنیتی استان
۶۲	نقشه شماره ۱۶: پراکنش جاذبه‌های استان، در ارتباط با میزان بهره‌مندی از شبکه زیرساختی استان خراسان رضوی
۶۴	نقشه شماره ۱۷: شاخص ترکیبی توسعه انسانی در استان خراسان رضوی
۶۵	نقشه شماره ۱۸: شاخص ترکیبی توسعه اقتصادی استان خراسان رضوی
۶۶	نقشه شماره ۱۹: شاخص ترکیبی توسعه اجتماعی استان خراسان رضوی
۶۷	نقشه شماره ۲۰: شاخص ترکیبی امکانات زیربنایی استان خراسان رضوی
۶۹	نقشه شماره ۲۱: شاخص ترکیبی امکانات زیست‌محیطی استان خراسان رضوی
۸۳	نقشه شماره ۲۲: توان اکولوژیکی استان خراسان رضوی
۸۵	نقشه شماره ۲۳: جمعیت شهرستان‌های استان خراسان رضوی بر اساس فرض دوم (فرض پیشنهادی) در افق ۱۴۰۴
۸۷	نقشه شماره ۲۴: تمرکز، تعداد و جمعیت نقاط شهری استان خراسان رضوی تا سال ۱۴۰۴
۸۸	نقشه شماره ۲۵: پیش‌بینی دوام مخازن زیرزمینی و توزیع کشت آبی استان
۱۰۴	نقشه شماره ۲۶: شبکه‌های ارتباطی پیشنهادی جهت توسعه تعاملات ملی و بین‌المللی در استان
۱۰۵	نقشه شماره ۲۷: محورها و خوشه‌های صنعتی پیشنهادی در استان جهت سرمایه‌گذاری
۱۰۶	نقشه شماره ۲۸: موقعیت پارک‌های علم و فناوری و ارتقای دانشگاهها در افق ۱۴۰۴
۱۰۷	نقشه شماره ۲۹: عرصه‌ها و محورها تعیین شده جهت توسعه گردشگری در استان

- نقشه شماره ۳۰: زیرساخت‌های موجود و پیشنهادی استان خراسان رضوی ۱۰۷
- نقشه شماره ۳۱: محدوده نواحی آمایشی و سلسله‌مراتب مراکز سازمان فضایی پیشنهادی استان خراسان رضوی ۱۱۱
- نقشه شماره ۳۲: جمعیت شهری، روستایی در هریک از نواحی هفتگانه آمایشی استان خراسان رضوی ۱۱۲
- نقشه شماره ۳۳: ناحیه آمایشی مشهد ۱۱۵
- نقشه شماره ۳۴: زیرساخت‌های موجود و پیشنهادی شهرستان بینالود ۱۱۹
- نقشه شماره ۳۵: زیرساخت‌های موجود و پیشنهادی شهرستان چناران ۱۲۱
- نقشه شماره ۳۶: زیرساخت‌های موجود و پیشنهادی شهرستان فریمان ۱۲۲
- نقشه شماره ۳۷: زیرساخت‌های موجود و پیشنهادی شهرستان کلات ۱۲۴
- نقشه شماره ۳۸: زیرساخت‌های موجود و پیشنهادی شهرستان مشهد ۱۲۶
- نقشه شماره ۳۹: ناحیه آمایشی مرکزی و جنوبی ۱۲۷
- نقشه شماره ۴۰: زیرساخت‌های موجود و پیشنهادی شهرستان بجستان ۱۳۱
- نقشه شماره ۴۱: زیرساخت‌های موجود و پیشنهادی شهرستان بردسکن ۱۳۳
- نقشه شماره ۴۲: زیرساخت‌های موجود و پیشنهادی شهرستان تربت حیدریه ۱۳۵
- نقشه شماره ۴۳: زیرساخت‌های موجود و پیشنهادی شهرستان خلیل‌آباد ۱۳۷
- نقشه شماره ۴۴: زیرساخت‌های موجود و پیشنهادی شهرستان خواف ۱۳۸
- نقشه شماره ۴۵: زیرساخت‌های موجود و پیشنهادی شهرستان رشتخوار ۱۴۰
- نقشه شماره ۴۶: زیرساخت‌های موجود و پیشنهادی شهرستان زاوه ۱۴۲
- نقشه شماره ۴۷: زیرساخت‌های موجود و پیشنهادی شهرستان کاشمر ۱۴۴
- نقشه شماره ۴۸: زیرساخت‌های موجود و پیشنهادی شهرستان گناباد ۱۴۶
- نقشه شماره ۴۹: زیرساخت‌های موجود و پیشنهادی شهرستان مملات ۱۴۷
- نقشه شماره ۵۰: ناحیه آمایشی تربت جام و تایباد ۱۴۹
- نقشه شماره ۵۱: زیرساخت‌های موجود و پیشنهادی شهرستان تایباد ۱۵۳
- نقشه شماره ۵۲: زیرساخت‌های موجود و پیشنهادی شهرستان تربت جام ۱۵۴
- نقشه شماره ۵۳: ناحیه آمایشی سرخس ۱۵۸
- نقشه شماره ۵۴: زیرساخت‌های موجود و پیشنهادی شهرستان سرخس ۱۶۰
- نقشه شماره ۵۵: ناحیه آمایشی نیشابور ۱۶۴
- نقشه شماره ۵۶: زیرساخت‌های موجود و پیشنهادی شهرستان تحت جلگه ۱۶۶
- نقشه شماره ۵۷: زیرساخت‌های موجود و پیشنهادی شهرستان نیشابور ۱۶۸
- نقشه شماره ۵۸: ناحیه آمایشی سبزوار ۱۷۰
- نقشه شماره ۵۹: زیرساخت‌های موجود و پیشنهادی شهرستان جغتای ۱۷۴
- نقشه شماره ۶۰: زیرساخت‌های موجود و پیشنهادی شهرستان جوبین ۱۷۵
- نقشه شماره ۶۱: زیرساخت‌های موجود و پیشنهادی شهرستان سبزوار ۱۷۸
- نقشه شماره ۶۲: ناحیه آمایشی قوچان و درگز ۱۷۹
- نقشه شماره ۶۳: زیرساخت‌های موجود و پیشنهادی شهرستان درگز ۱۸۳
- نقشه شماره ۶۴: زیرساخت‌های موجود و پیشنهادی شهرستان قوچان ۱۸۴

مقدمه

انجام مطالعات برنامه آمایش استان‌ها از فعالیت‌های بسیار مهم در راستای تحقق چشم‌انداز ۲۰ ساله کشور تا سال ۱۴۰۴ می‌باشد که مرکز ملی آمایش انجام آن را در دستور کار قرار داده‌بود. در همین راستا معاونت برنامه‌ریزی استانداری خراسان رضوی در صدد اجرای این برنامه در سطح استان برآمد. برای عملیاتی کردن این تصمیم، در ابتدا شهرداری مشهد ملی قرار داد شماره ۸۶۸۱۱۲۱ مورخ ۸۷/۱۰/۲ با جهاد دانشگاهی مشهد در خصوص «انجام مطالعات برنامه آمایش کلانشهر مشهد؛ مقدمات لازم را برای ادامه کار فراهم آورد. به‌منظور اجرای این مطالعات جهاد دانشگاهی مشهد با استفاده از امکانات، تجهیزات، پژوهشکده‌ها و گروه‌های پژوهشی به‌همراه بهره‌گیری از توان علمی - تخصصی صاحب‌نظران ملی و منطقه‌ای به‌ویژه دانشگاه فردوسی مشهد، ساختار پژوهشی لازم را برای انجام کار فراهم نمود. این مطالعات توسط ۱۱ گروه مطالعاتی با شرکت ۱۲۷ نفر از متخصصان، که حدود ۳۰ درصد آنها دارای مدرک دکتری، ۴۶ درصد فوق لیسانس و بقیه در سطح کارشناسی هستند، انجام گرفت. نتایج این مطالعات با انتشار ۱۹۲ جلد گزارش و ۳۰۲۴۶ صفحه در ویرایش‌های مختلف در سطح استانی به کارفرما ارائه گردید، که ویرایش نهایی گزارشات مشتمل بر ۹۴۳۹ صفحه و ۵۷ جلد گزارش است. علاوه بر این گزارش‌ها، ۲۵ جلد گزارش راهبردهای شهرستانی نیز در ۴۳۸ صفحه تدوین و ارائه شده است. در مجموع حاصل نهایی مطالعات آمایش استان خراسان رضوی شامل ۸۲ جلد گزارش در ۹۸۷۷ صفحه تهیه و ارائه شده است. نتایج حاصل از مطالعات که در این نوشتار ارائه شده، براساس شرح خدمات آمایش مبتنی بر مدل برنامه‌ریزی استراتژیک (نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها، و تهدیدها) تهیه شده است. این خلاصه در اختیار بیش از ۲۰ دستگاه اجرایی استان قرار گرفته و پس از دریافت نظرات آنها نهایی شده است. مطالعه شامل دو بخش کلی به‌شرح زیر است:

بخش اول بیان مفهوم، اهمیت و جایگاه آمایش، تحلیل وضعیت موجود استان خراسان رضوی به‌لحاظ عدم تعادل‌های فضایی در ابعاد محیط طبیعی، اجتماعی، اقتصادی، ساختار فضایی، تهدیدات محیطی، امنیتی، گردشگری، جمع‌بندی و تلفیق را در بر می‌گیرد.

بخش دوم شامل بیانیه چشم‌انداز، ویژگی‌های استان خراسان رضوی در افق ۱۴۰۴، پیش‌بینی و

آینده‌نگری محیط طبیعی (مدل اکولوژیکی)، جمعیت به تفکیک شهری، روستایی و شهرستانی در فرض‌های مختلف (سه فرض)، انرژی (گاز، برق و آب)، فناوری و شاخص‌های مربوط به نیروی انسانی و بیکاری در سناریوهای مختلف (رشد ۵، ۶، ۷ و ۸ درصدی) می‌باشد. همچنین، جایگاه بخش‌های اقتصادی و اجتماعی استان خراسان رضوی و جایگاه شهرستان‌های مختلف استان به لحاظ راهبردهای توسعه در چارچوب برنامه‌ریزی استراتژیک تعیین شده است. در نهایت در راستای تحقق چشم‌انداز فضایی استان، ترکیبی از نظام سلسله‌مراتب سکونتگاهی و مأموریت‌های پهنه‌ای در قالب راهبردهایی در سه سطح فرمانطقه‌ای و منطقه‌ای، ناحیه‌ای و شهرستانی برای تعادل و توازن جغرافیایی استان به شرح زیر ارائه شده است:

- راهبردهای منطقه‌ای: شامل توسعه شبکه حمل و نقل هوایی، ریلی و جاده‌ای، توسعه آموزش عالی، تقویت مراکز رشد و توسعه ناحیه‌ای، تمرکززدایی از کلاشهر مشهد، گسترش تعاملات فرمانطقه‌ای و بین استانی، طراحی و ارائه الگوی نظام مدیریت آمایش.
- راهبردهای ناحیه‌ای: شامل راهبردهای توسعه هفت ناحیه آمایشی براساس گذار از ساختار فضایی الگوی متمرکز به تمرکز نیمه‌متمرکز تقویت ۷ مرکز ناحیه‌ای به منظور تعادل بخشی فضایی)، همراه با راهبردهای هر ناحیه و تمرکز امکانات خدماتی، بهداشتی و درمانی، آموزشی، اقتصادی، مالی و اداری در این مراکز ناحیه‌ای.
- راهبردهای شهرستانی: شامل راهبردهای توسعه هریک از شهرستان‌های استان خراسان رضوی. در ادامه تصویر نظام مدیریت آمایشی استان خراسان رضوی ارائه و جایگاه معاونت برنامه‌ریزی استانداری خراسان رضوی به معاونت آمایش و برنامه‌ریزی ارتقاء یافته و علاوه بر وظایف جاری مأموریت‌های آمایشی به همراه ساختار اداری، سلسله‌مراتبی لازم تا سطح شهرستان برای تدوین برنامه‌های آمایشی پیشنهاد شده است.
- در اینجا لازم است از جناب آقای دکتر محمود صلاحی (استاندار محترم خراسان رضوی)، جناب آقای دکتر عباس نیاوند (معاون محترم برنامه‌ریزی استانداری خراسان رضوی)، آقای مهندس رضا جمشیدی (مدیر کل دفتر برنامه‌ریزی و بودجه استانداری خراسان رضوی) و کلیه مدیران دستگاه‌های اجرایی استان تقدیر و تشکر نمایم.
- همچنین از آقای مهندس محمد مهدی مروج‌الشریعه (معاون سابق برنامه‌ریزی استانداری خراسان رضوی) و آقای دکتر جوان (ناظر محترم طرح) که با راهنمایی‌ها و تجارب ارزنده خویش ما را در انجام بهتر این کار یاری نمودند نیز تقدیر و تشکر می‌شود.
- در پایان از جناب آقای دکتر مجید غیور مبرهن (ریاست محترم جهاددانشگاهی مشهد) و به‌ویژه از حمایت‌های بی‌دریغ دکتر سید علی اکبر شمسیان (ریاست سابق جهاددانشگاهی) - که این مطالعه در دوره

مسئولیت ایشان به انجام رسید - و آقای دکتر حمیدرضا بیدخوری (معاون محترم پژوهشی جهاددانشگاهی) و گروه‌های پژوهشی برنامه‌ریزی شهری، اقتصاد و علوم اجتماعی جهاددانشگاهی کمال تشکر را داریم. مسلماً این طرح بدون همکاری و مساعدت این عزیزان به انجام نمی‌رسید.

امید است که نتایج این مطالعه به عنوان یک سند فرادستی در طرح‌ها و برنامه‌های میان‌مدت توسعه شهری منطقه‌ای مورد استفاده قرار گرفته و در توسعه متعادل و پایدار استان خراسان رضوی مؤثر واقع گردد.

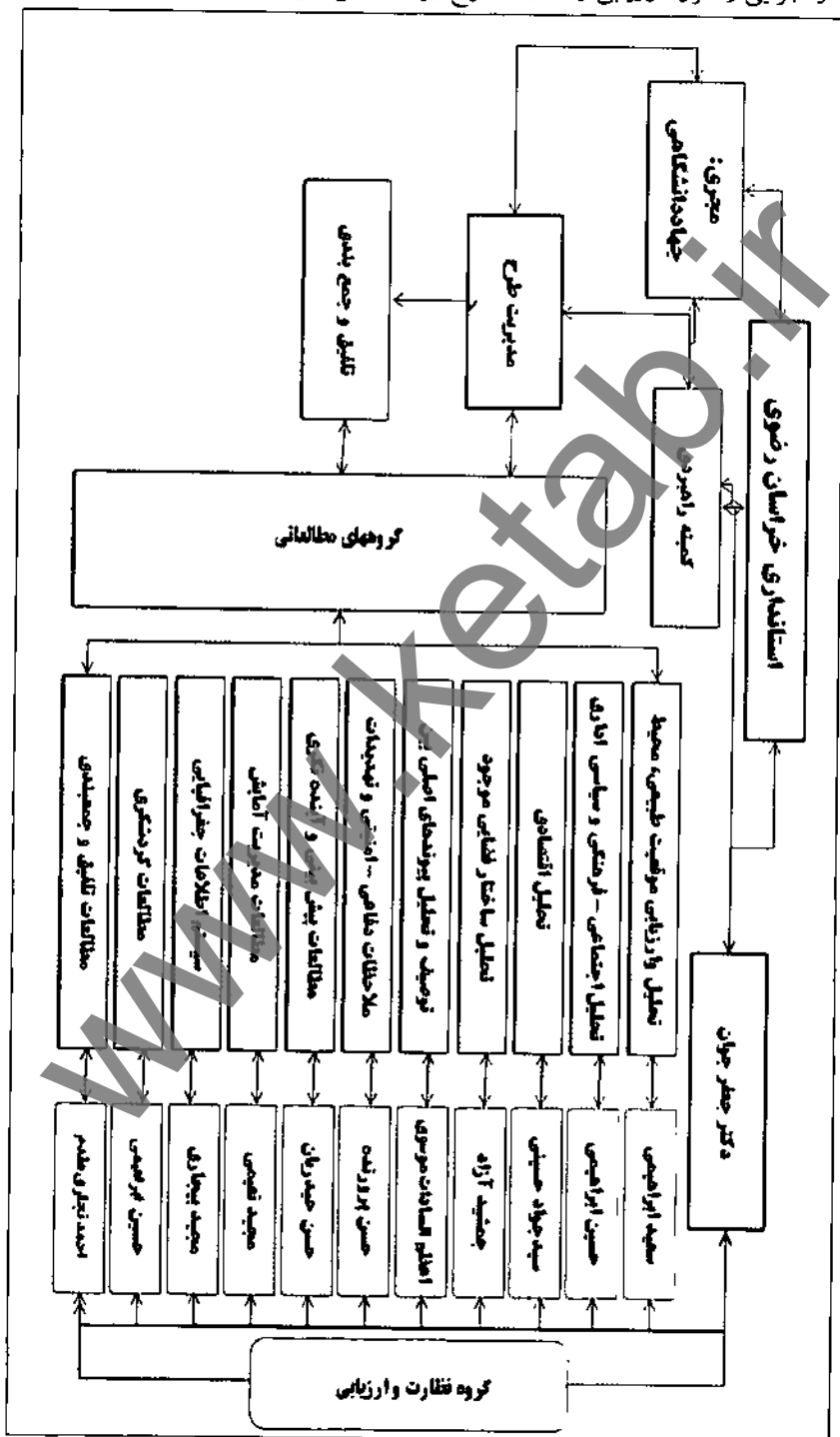
مدیریت طرح آمایش استان خراسان رضوی

معرفی پژوهشگر (حقیقی یا حقوقی) و همکاران

اعضای تیم مطالعاتی طرح به شرح جدول زیر است:

ردیف	نام و نام خانوادگی	آخرین مدرک تحصیلی	مسئولیت در طرح
۱	محمدرحیم رهنما	دکتری	مدیریت طرح
۲	سعداله ولایتی	دکتری	مدیر گروه مطالعات طبیعی
۳	غلامرضا صدیق اورعی	دکتری	مدیر گروه مطالعات اجتماعی
۴	محمد منطهری	دکتری	مدیر گروه مطالعات اقتصادی
۵	براتعلی خاکپور	دکتری	مدیر گروه مطالعات ساختار فضایی
۶	هادی اعظمی	دکتری	مدیر گروه مطالعات ملاحظات دفاعی و امنیتی
۷	سید ابوالقاسم حسینیون	دکتری	مدیر گروه جمع‌یابی و پیمایی
۸	رضا فرحمند	فوق لیسانس	مدیر گروه مدیریت امایش
۹	حسین بهروان	دکتری	مدیر گروه توصیف و تحلیل پهنابها
۱۰	محمدرضا لطفعلی پور	دکتری	مدیر گروه پیش‌بینی و آینده‌نگری
۱۱	سعید شریعتی	فوق لیسانس	مدیر گروه گردشگری
۱۲	حسین آقاجانی	فوق لیسانس	مدیر گروه GIS

ساختار اجرایی و گروه ارزیابی و نظارت طرح نیز در شکل زیر آورده شده است:

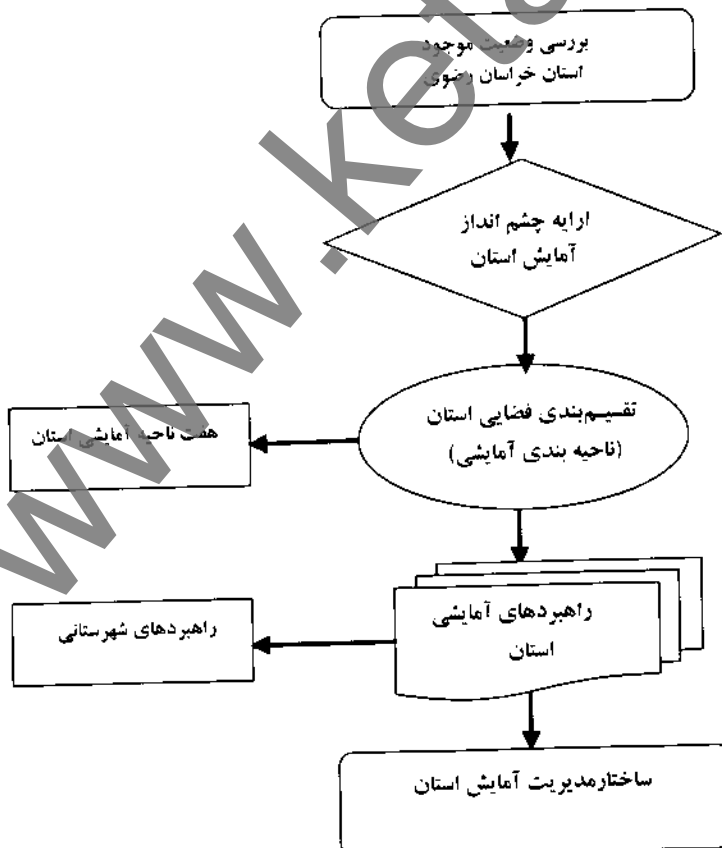
فرآیند تحقیق

مطالعات آمایش یکی از انواع برنامه‌ریزی فضایی است که به منظور کاهش عدم تعادل‌ها در ابعاد مختلف در سطوح ملی و منطقه‌ای، وضعیت موجود را به سمت مطلوب هدایت می‌کند. بدین منظور لازم است مسایل و ابعاد مختلف یک واحد سرزمین معین (کشور، منطقه و یا استان) به‌طور جامعی مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد. این شناخت از وضع موجود زمینه برنامه‌ریزی و آینده‌نگری توزیع مناسب سکونتگاه‌ها و فعالیت‌ها را در دسترس فضا با توجه به ظرفیت‌های هر منطقه فراهم خواهد نمود. این نوشتار چکیده‌ای برگرفته از مطالعات تفصیلی طرح آمایش استان خراسان رضوی در فصل‌های زیر تنظیم شده است:

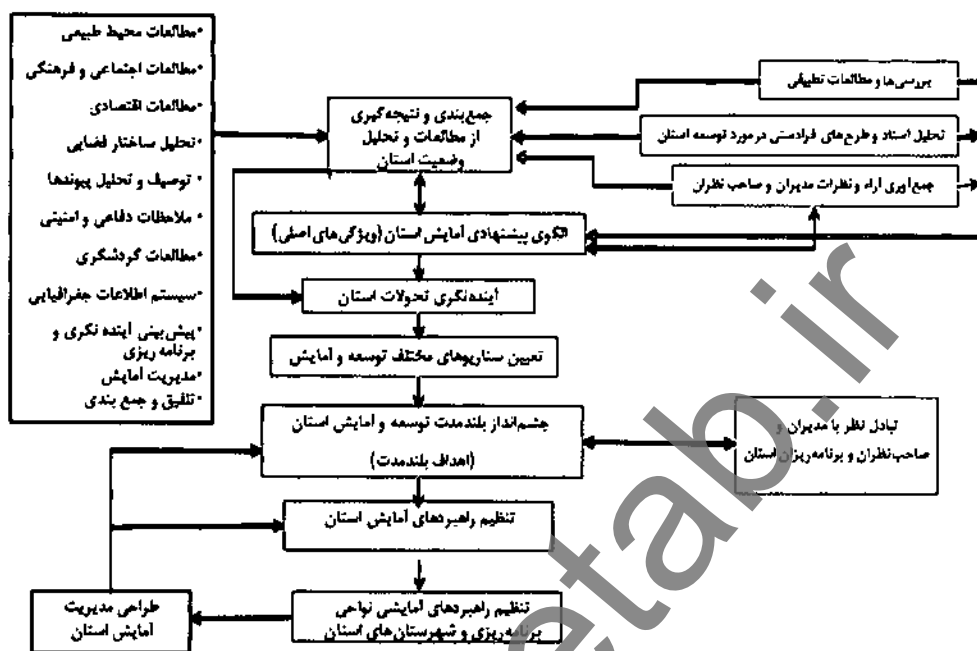
فصل اول: شناخت وضع موجود استان

فصل دوم: ترسیم چشم‌انداز ۱۴۰۴ آمایش استان

فصل سوم: تمرکزهای و ناحیه‌بندی آمایشی استان، راهبردها و نهایتاً ساختار مدیریتی آمایش

شکل شماره ۱: ساختار گزارش

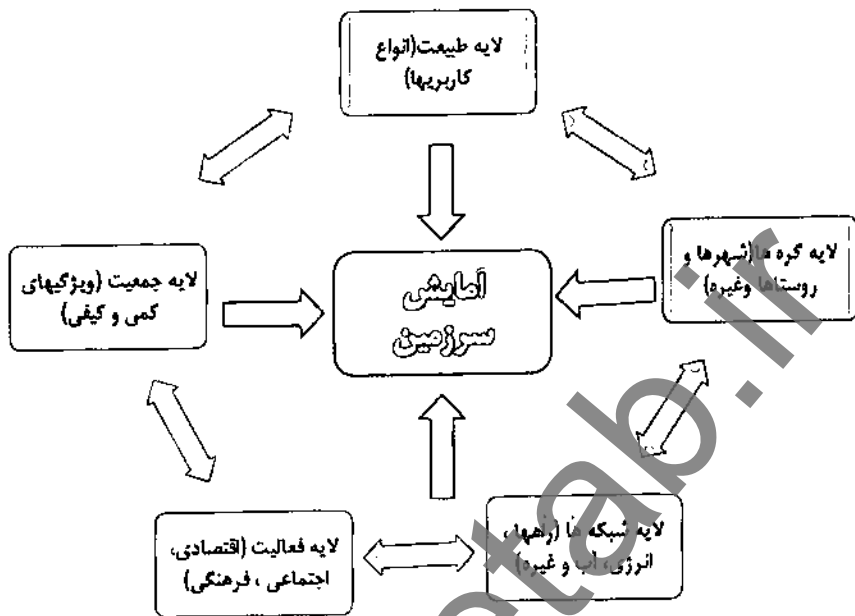

شکل شماره ۲: فرآیند تحقیق مطالعات آمایش استان خراسان رضوی

علاوه بر ساختار گزارش که شامل بخش‌های فوق‌الذکر است، فرایند تحقیق و مطالعه که متشکل از ۱۰ گروه مطالعاتی و نظارت و همچنین روند کلی تدوین و تصویب نتایج مطالعات و چشم‌انداز آمایش خراسان رضوی است در شکل شماره ۲ ارائه شده است. همانطور که از نمودار پیداست، شناخت وضع موجود در بخش‌های مختلف در قالب برنامه‌ریزی استراتژیک (نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید) به همراه نتایج حاصل از مطالعات تطبیقی و نقطه نظرات مدیران ارشد ملی، منطقه‌ای و دستگاه‌های اجرایی، بستر تدوین و تصویب چشم‌انداز آمایش استان خراسان رضوی را فراهم آورده است.

مفهوم آمایش

آمایش سرزمین را نخستین بار کلودیوس پتی، وزیر بازرگانی و مسکن فرانسه در دهه ۱۹۲۰ ابداع کرد، اما به سرعت در فرایند توسعه، مقبولیت عام یافت به نحوی که امروزه وظیفه تفکر ساماندهی فضایی با طراحی و ساختاریابی سرزمین هر کشور برعهده برنامه‌ریزان ملی است. در یک تقسیم‌بندی کلی می‌توان با توجه به مفاهیم رایج، دو نوع نگرش را در سازماندهی فضایی از یکدیگر بازشناخت: نگرش اول توزیع اولیه جغرافیایی یا به اصطلاح یک سازماندهی ساده فضایی است که دو نکته عمده را مطرح می‌سازد: نکته اول: توزیع جغرافیایی براساس توزیع جمعیت و نکته دوم: مفهوم بهترین نوع توزیع متناسب با هزینه و فایده اجتماعی آن. در این صورت منظور از آمایش رسیدن به بهترین توزیع جمعیت و فعالیت خواهد بود.

شکل شماره ۳: لایه های مطالعاتی و برنامه ریزی آمایشی

نگرش دوم که براساس مفاهیم جدید ارائه شده است، آمایش سرزمین را از یک سازماندهی فضایی ساده فراتر برده و آن را شامل سازماندهی اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی به منظور تحقق آینده ای مطلوب پیشنهاد می نماید. همانطور که ملاحظه می شود رجه مشترک در هر دو نگرش آنست که برنامه ریزی های اقتصادی - اجتماعی باید به همراه برنامه ریزی فضایی صورت گیرد تا پدیده عدم تعادل فضایی بروز نکند. لذا برنامه ریزی آمایشی از چنین توانایی برخوردار است و آن را در مقایسه با سایر شیوه های برنامه ریزی برجسته تر نموده است.

در زیر تعاریف مختلفی از آمایش به لحاظ معنا و مفهوم ارائه شده است:

- در فرهنگ معین کلمه "آمودن" به معنای "آراستن"، "مها کردن" به کار گرفته شده است.
- آمایش سرزمین به معنی آرایش خردمندانه فضا در آینده است که نوعی برنامه ریزی فضایی محسوب می شود.
- آمایش سرزمین عبارت است از برنامه ریزی و سازمان دادن نحوه اشغال فضا و تعیین محل سکونت انسان ها و محل فعالیت ها و تجهیزات و همچنین کنش های بین عوامل گوناگون نظام اجتماعی - اقتصادی (مهندسين مشاور ستیران).
- آمایش سرزمین تنظیم کنش متقابل بین عوامل انسانی و عوامل محیطی است که به منظور ایجاد سازمان سرزمینی عقلایی مبتنی بر بهره گیری از استعداد های انسانی و محیطی از طریق افزایش کارایی و برقراری تعادل در برخورداری از سطح معقول توسعه و رفاه در نقاط جغرافیایی، ایجاد نظم

کاربری اراضی متناسب با اهداف توسعه متعادل و حفظ محیط زیست، ایجاد تحکیم پیوندهای فضایی- مکانی سیاست‌های بخشی و سیاست‌های توسعه مناطق و نواحی خاص، با توجه به اصل وحدت سرزمینی، ملاحظات امنیتی و دفاعی و حفظ هویت اسلامی- ایرانی به گونه‌ای عمل می‌کند که بتواند اهداف چشم‌انداز بلندمدت توسعه کشور و مدیریت یکپارچه سرزمینی را محقق سازد (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی).

- آمایش سرزمین ترکیبی از لایه‌های مختلف و یا انطباق سازمان فضایی بر ساختار فضایی است.
- برجستگی آمایش سرزمین در مقایسه با سایر الگوهای برنامه‌ریزی اعم از بخشی و کالبدی، تلفیق برنامه‌ریزی کالبدی با برنامه‌ریزی‌های بخشی در قالب فضایی است که تجسم فضایی آن به صورت نقشه تمایز اصلی آن می‌باشد.

تعریف برنامه آمایش استان

برنامه آمایش استان سندی است که برای تحقق توسعه پایدار فضایی، مجموعه اهداف، راهبردها، سیاست و برنامه‌های اجرایی بخش‌های دولتی و غیردولتی (عمومی، خصوصی و تعاونی) استان را در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی و کالبدی دربرمی‌گیرد. این برنامه در چارچوب چشم‌انداز، اهداف توسعه ملی و جهت‌گیری‌های آمایش سرزمین و در تعامل با سطوح استانی، ملی و جهانی با رویکردی توسعه‌گرا، مشارکت‌جو و انعطاف‌پذیر تهیه می‌شود.

هدف برنامه آمایش استان

هدف از تهیه برنامه آمایش استان، دستیابی به سندی است که سازمان فضایی منسجم، اثر بخش و مبتنی بر شناخت و به کارگیری روش‌های اجرایی را برای دستیابی به توسعه پایدار در چارچوب توسعه ملی مبتنی بر اصول مصوب آمایش سرزمین به شرح زیر ارائه نماید:

- ملاحظات امنیتی و دفاعی
- کارآیی و بازدهی اقتصادی
- وحدت و یکپارچگی سرزمین
- گسترش عدالت اجتماعی و تعادل‌های منطقه‌ای
- حفاظت از محیط زیست و احیای منابع طبیعی
- حفظ هویت اسلامی- ایرانی و حراست از میراث فرهنگی
- تسهیل و تنظیم روابط درونی و بیرونی اقتصاد کشور
- رفع محرومیت‌ها به خصوص در مناطق روستایی کشور

سابقه مطالعات آمایش در کشور و استان خراسان رضوی

دهه ۱۳۴۰ آغاز برنامه‌ریزی منطقه‌ای در ایران است که با شروع برنامه سوم عمرانی (۱۳۴۶-۱۳۴۱) فعالیت

خود را آغاز نمود. این اقدامات در برنامه چهارم از سال ۱۳۴۶ تا ۱۳۵۱ سرعت بیشتری به خود گرفت و کشور به وسیله وزارتخانه‌ها و مهندسين مشاور به واحدهای منطقه‌ای تقسیم شد که حداقل ۱۱ وزارتخانه و نهاد و مهندسين مشاور کشور را به مناطق جغرافیایی تقسیم کرده‌اند. برنامه آمایش سرزمین در ایران قبل از انقلاب (۱۳۵۴) توسط مهندسين مشاور ستیران تهیه شد. در سال ۱۳۵۵ مطالعات دور دوم آمایش سرزمین در ۴ بخش، از جمله نظام شهری و خط مشی‌های اجرایی آن، محور خوزستان - آذربایجان و خط مشی‌های اجرایی آن، تمرکز دایمی فعالیت‌های بخش دوم و سوم و خط و مشی‌های اجرایی آن منتشر شد. نتایج نهایی از مطالعات دور اول و دوم ستیران با عنوان "رهنمودهای آمایش سرزمین برای تهیه برنامه عمرانی ششم" منتشر شد. پس از انقلاب اسلامی از سال ۱۳۶۳ تجربه دور دوم آمایش سرزمین با مطالعات طرح پایه آمایش سرزمین اسلامی آغاز شد. در این سال کلیات مطالعات آمایش سرزمین در هیأت دولت تصویب شد و به دنبال آن، نتایج مطالعات انجام‌یافته با نام طرح پایه آمایش سرزمین اسلامی ایران توسط دفتر برنامه‌ریزی منطقه‌ای سازمان برنامه منتشر شد.

در سال ۱۳۷۵ بار دیگر مطالعات آمایش سرزمین در سازمان شروع شد. با احتساب مطالعات انجام گرفته در سال‌های قبل از انقلاب توسط مهندسين مشاور ستیران، این مطالعات را می‌توان دور سوم مطالعات آمایش سرزمین در کشور به‌شمار آورد. در سال ۱۳۷۹ جمع‌بندی مطالعات آمایش سرزمین به هیأت دولت ارائه شد که اندیشه ضرورت چشم‌انداز کشور را شکل داد.

در تاریخ ۱۳۸۳/۸/۶ ضوابط ملی آمایش سرزمین توسط هیأت وزیران تصویب شد. در سال ۱۳۸۴ تشکیلات "مرکز ملی آمایش سرزمین" در چارچوب کادر سازمانی معاونت امور اقتصادی سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی تصویب شد و این مرکز رسماً شروع به کار کرد. اما با انحلال سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی در سال ۱۳۸۶، عملاً فعالیت‌های سازمان تحت پوشش معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری قرار گرفت. این مطالعه که به‌نوعی دور چهارم از مطالعات آمایش است در تعدادی از استان‌ها آغاز شد. استان خراسان رضوی نیز یکی از استان‌های پیشرو در انجام این مطالعه بود که در اواخر سال ۱۳۸۷ آغاز و در اواخر سال ۱۳۸۹ به تصویب شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان رسید. این گزارش چکیده‌ی مطالعات تفصیلی طرح (بیش از ۹۰۰۰ صفحه) - که توسط جمع‌کثیری از متخصصان تهیه شده است - می‌باشد.

نتایج و یافته‌های مطالعات آمایش استان

ترسیم چشم‌انداز بلندمدت توسعه و آمایش استان، تعیین اهداف تفصیلی آمایش استان (اهداف استانی، ملی و فراملی)، تعیین راهبردهای آمایش استان، تعیین سازمان فضایی مطلوب استان (الگوی استقرار سکونتگاه‌ها، فعالیت‌ها، ارتباطات و شبکه‌ها)، تعیین سیاست‌های اجرایی آمایش استان، تدوین برنامه‌های اجرایی و طرح‌های کلیدی و جهت‌دهی کلی به سیاست‌های برنامه پنجم توسعه اقتصادی - اجتماعی استان و در نهایت راهبردهای شهرستانی و منطقه‌ای و ساختار مدیریتی نظارت، پایش و اجرای آمایش سرزمین در استان خراسان رضوی از نتایج و یافته‌های مطالعات آمایش استان خراسان رضوی است.